

Jobbratolódás, Anschluss és egy nem megfelelő miniszterelnök*

Kerepeszki Róbert jó ismerője a Horthy-korszak történetének. A Debreceni Egyetem Történelmi Intézet Modernkori Magyar Történelmi Tanszékének fiatal egyetemi adjunktusa, a Turul Szövetség (1919–1945) története mellett (2012) a Vitézi Rendről (2013) is jelentetett már meg monográfiát. E kötetben túllép a Horthy-korszak társadalmi egyesületei és szervezetei történetének taglalásán.

A tudományos ismeretterjesztő igényű, hiánypótló kötethez a szerző saját kutatásaira is szükség volt, hiszen Darányiról még nem jelent meg szakszerű életrajz. Pedig egy olyan kormányfőről van szó, aki éppen akkor volt hivatalban a második világháború kitörése előtt, amikor Magyarország jövőjét illetően bel- és külpolitikai téren is kedvezőtlen változásokra került sor. Ennek érzékeltetésére idézi a szerző Gyurgyák Jánost a bevezetésben: „Darányi miniszterelnökségével kezdődik el az a paradox folyamat, amely az őt követő miniszterelnökök (Imrédy, Teleki, Bárdossy) alatt folytatódott, nevezetesen, hogy hivatalba lépésük és kinevezésük legfőbb célja Magyarország jobbratolódásának megállítása, valamint hazánk szuverenitásának minél teljesebb megőrzése volt, mégis miniszterelnökségük végén az ország a kiindulási pontnál sokkal rosszabb helyzetben találta magát, azaz egyre távolabb került a bethleni centrumpolitikától, s gyorsuló ütemben közeledett a náci Németországhoz.” (8)

* KEREPEZSKI Róbert: *A „tépelődő gentleman”. Darányi Kálmán (1886–1939)*. Kronosz Kiadó – Magyar Történelmi Társulat, Pécs – Budapest, 2014. 163 p.

A miniszterelnök bukásának bemutatását megelőzően Kerepeszki Róbert az ún. győri programról és az első zsidótörvényről ír. Pontosítandónak tartom a szerző azon megállapítását, hogy az első zsidótörvény elfogadásával a kormány „olyan útra terelte az ország életét, amely a második világháború végső szakaszában a holokauszthoz vezetett” (109). Megítélésem szerint ezt az állítást szükséges lett volna kiegészíteni például a wannsee-i konferenciára (1942) és a német megszállásra (1944) vonatkozó utalással is, amelyek szintén lényeges szerepet töltek be a magyar zsidóság sorsának alakításában. Valamilyen formában tehát kitértem volna arra, hogy milyen más állomáσαι voltak még – a szerző szóhasználatával élve – ennek az „útnak”. Az mindenesetre kétségtelen, hogy a magyar kormányzat ezzel a törvénnyel „felhagyott a jogegyenlőség elvével” (109), és az is, hogy ez a törvény „nem gátolta meg, hanem éppen ellenkezőleg, felgyorsította az antiszemitizmus terjedését” (111).

Az egyre aktívabb szélsőjobboldal megfékezésére a miniszterelnök „veszélyes és végül a miniszterelnökségét megpecsételő lépésre szánta el magát” (113): tárgyalást kezdeményezett a nyilasokkal. A Hubay Kálmánnal kötött megállapodás szerint a nyilasok mintegy 10 mandátumhoz jutottak volna a soron következő országgyűlési választás alkalmával. A kormányfő azt kérte, hogy cserében a rendszer lojális ellenzékeként viselkedjenek. A Horthy-korszakban volt arra példa, hogy a hivatalban lévő miniszterelnökök paktumot kötöttek egy ellenzéki politikai erővel, így tett 1921-ben Bethlen István is. Joggal mutat erre rá a szerző, ahogyan arra is, hogy az előzmények nem hatották meg Bethlen Istvánt és Horthy Miklóst sem. Mindez meg is pecsételte a kormányfő sorsát, aki 1938. május 14-én lemondott.

Az 1936 őszen megfogalmazott elvárásoknak a kormányfő tehát nem tudott megfelelni: Gömbös Gyula hívei és a konzervatív, alkotmányvédő politikai csoport is azt látta, hogy a miniszterelnök politikája más, mint amire a kinevezése idején számítottak. Darányi eleinte határozottan lépett fel, mert „stabilnak vélte a helyzetét”, azonban a kritikák és a változó külpolitikai helyzet hatására elbizonytalanodott, „[f]elerősödött benne a tépelődés” (143), így nem tudott megfelelő válaszokat adni

en a konzervatív, mérsékeltebb körök elvárásainak megfelelően, intézkedései a remélt eredményekhez, a konszolidáltabb, nyugalmasabb belpolitikai légkörhöz képest pontosan az ellenkező eredményt hozták” (88).

Darányi helyzete külpolitikai tekintetben sem volt kedvezőbb, ami tovább gyengítette a pozícióját. A magyar állam külpolitikai helyzetét elsősorban a náci Németország megerősödése befolyásolta, ezzel összefüggésben is elsősorban az Anschluss. Darányi Kálmán 1937-ben a következőket mondta Zsitvay Tibornak: „legközelebb [Hitler – T. D.] Ausztriát fogja most már egészen a sírjáig kísérni, aztán – aztán... előbb vagy utóbb sorra kerülünk mi is... [...] Szinte már csak abban reménykedem, hogy nem érem meg az időt, amikor a nácik hozzánk is bevonulnak” (96). Ez az idézet is jelzi, hogy a hivatalban lévő miniszterelnök szorongott a Németország jelentette fenyegettség miatt. Nem azért engedett a náci vezetőknek, például az 1937. novemberi útja során, mert szimpatizált volna a náci eszmékkel, hanem azért, mert a német állam agresszív külpolitikája ezt a hatást váltotta ki belőle. Kerepeszki értékelése szerint: „[...] a németországi út megerősítette előzetes szorongásait, és egyébként sem erős egyéniségéből adódóan a Hitlerrel való találkozás után lényegében behódolni látszott az agresszív német akaratnak, nem pedig híve lett annak” (98). Félelmei, a fenyegetettség érzése, szorongása miatt nem tudott átgondolt döntéseket hozni, amelyekkel legalábbis megpróbálhatott volna ellenállni Adolf Hitler terveinek. Az is hozzátartozik ehhez, hogy Darányi nem volt külpolitikus, jelentős tapasztalatai nem voltak e téren. Az Anschluss megtörténte után a miniszterelnök még annyira sem volt ura a helyzetnek, mint korábban. A német terjeszkedés szinte megbénította őt, aki így az Anschluss belpolitikai következményeit (felélénkülő szélsőjobboldal) sem tudta megfelelően kezelni. „Németország közvetlen közelsége és a nyilasok tömegrendezvényei ismét az alárendeltség elfogadása felé terelték a miniszterelnök gondolkodását” – írja ezzel kapcsolatban a szerző (99). Az 1938 tavaszára kialakult helyzet eredményeként a kormányzó elveszítette bizalmát a kormányfőben.

a románok 90%-os többséget alkottak, míg Zólyom vármegyében, ahol Darányi főispánként tevékenykedett, a lakosságának 85%-a volt szlovák. Darányi ilyen közegben vált megfontolt, óvatos és – ahogyan az életrajz címe is mutatja – tépelődő közéleti szereplővé. (Az 1909 és 1918 között szerzett tapasztalatai miatt azonosult mindenekelőtt az 1919 utáni 'keresztény' és 'nemzeti', rendpárti rendszerrel, amelynek fő célkitűzése Trianon revíziója volt. A rendszerhez fűződő lojalitása később sem módosult.)

1936-ban tehát egy olyan ember lett Magyarország miniszterelnöke, aki tépelődő természetéből fakadóan nem döntéshozói, hanem sokkal inkább végrehajtói feladatok ellátására volt alkalmas. Befolyásolható és bizonytalankodó természete miatt – amely kritikus szituációkban, elsősorban, ha fenyegetve érezte magát, felerősödött –, „szüksége volt arra, hogy felette álljon valaki, akinek az utasításait követheti” (143). Kerepeszki Róbert ebből következően hangsúlyozza, hogy konfliktushelyzetekben, a bel- és külpolitikai problémák felerősödésekor, így miniszterelnökségének utolsó időszakában is, elhamarkodottan hozott – utólag többször hibásnak bizonyuló – döntéseket.

Miniszterelnöki kinevezésekor két irányból is igen komoly várakozások fogalmazódtak meg személyével kapcsolatban. Egyfelől a 'Gömbös árvák' az elhunyt miniszterelnök által megkezdett politika folytatását várták tőle, másfelől a Bethlen István nevével fémjelzett tábor arra számított, hogy Darányi megfékezi, majd visszafordítja a jobbratolódás folyamatát. Az új kormányfő határozottan kezdett neki munkájának: a kormánypárton belüli – Gömbös híveivel szembeni – helyzetének megerősítéséhez, az erősödő szélsőjobboddallal szembeni intézkedések megtételéhez, a rendszerstabilizációs célból végrehajtott alkotmányjogi és egyes szociálpolitikai reformokhoz, amelyek szintén a rendszer megerősítését célozták. A felsorolt intézkedések nem hozták meg a kívánt eredményt. „Darányi helyzete – írja az életrajz szerzője – tehát a kormányzása első évének végére – minden alkotmányjogi és szociális reform, illetve a kormánypárton belüli és azon kívüli szélsőség elszigetelésére tett lépések ellenére – nem lett könnyebb, sőt több szempontból egyre inkább labilissá vált. Hiába cselekedett alapvető-

tének ezen aspektusaira is, és az összegzés végén is erre helyezi a hangsúlyt. („Hogyan is jellemezhetnénk tehát Darányi Kálmánt?” 141.)

Darányi egyik lényeges vonása a megfelelési kényszer. Ezt a tekintélyelvű nevelés mellett a családi háttér magyarázza. Apja, Darányi Béla csak tizenhat éves korában fogadta őt örökbe. Ezért Darányi Kálmán meg akart felelni az apai elvárásoknak. Később is sokszor dönthetett megfelelési kényszerből fakadó kötelességtudatának megfelelően, ez a tulajdonsága „meghatározhatta a hivatali pályája során a feletteseihez való viszonyát is” (141). Ezzel függött össze az is, hogy végig szorgalommal és kitartóan végezte munkáját. Kötelességtudatból jelentkezett katonai szolgálatra 1914-ben. A megfelelésre törekvő személyiségének előnyei is voltak, például amikor Bethlen István mellett a Miniszterelnökség politikai államtitkáraként dolgozott. A legfontosabb természetesen a miniszterelnöki kinevezése, amelyet csak vonakodva fogadott el. Érezte, hogy nem ő a legalkalmasabb jelölt, tehát reális önértékeléssel rendelkezett, azonban kötelességtudata miatt nem tudott nemet mondani, ahogy máskor sem. 1938 októberében például – a szlovák–magyar tárgyalások eredménytelensége miatt – Imrédy Béla, az új miniszterelnök javaslatára Hitlerhez utazott azzal a céllal, hogy megszerezze a német vezetők támogatását a magyar kormány határrendezési javaslatához. Darányi, aki nem tudott jól németül, azt mondta az egyik magyar diplomatának, hogy „Ez a látogatás nekem elejétől fogva nem tetszett. Rá lettem kényszerítve. Kötelességből vagyok itt” (122). Vélhetően kötelességtudata miatt nem foglalkozott betegségének tüneteivel sem, nem akarta munkáját elhanyagolni.

Másik meghatározó vonása a tépelődés volt, ami a fenyegettség érzéséből fakadt. Ez akkor alakult ki benne, amikor az első világháború előtt Fogaras, majd a háború végén Zólyom vármegye közigazgatásában dolgozott (helyettes főszolgabíró, főszolgabíró, vármegyei főjegyző és főispán volt). Ez az említett vármegyék nemzetiségi összetételével függött össze, hiszen a magyarok, annak ellenére, hogy a helyi hatalmi pozíciókat birtokolták, egyértelmű kisebbségben éltek. Fogaras vármegyében

Éppen ezért lényeges, hogy ki is volt 1936 és 1938 között Magyarország miniszterelnöke. Milyen ember, milyen politikus volt Darányi Kálmán? Alkalmas volt-e arra, hogy egy ilyen időszakban kormányfő legyen? Kerepeszki Róbert tárgyilagosságra és megértésre törekedve igyekezett az életrajzok műfajának megfelelően kronologikus rendben válaszolni ezekre a kérdésekre. A tudományos ismeretterjesztés műfajából következően a szerző többször is vázolja a köztörténeti kontextust. Az életút egyes szakaszait bemutató fejezetek után a kortársak és az utókor Darányi-képét ismerhetik meg az olvasók, a szerző itt inkább a kortársi véleményekre helyezi a hangsúlyt.

Kerepeszki Róbert könyvének középpontjában természetesen Darányi Kálmán miniszterelnöksége áll. Ezzel az időszakkal 54 oldalon foglalkozik a szerző, míg a politikus életének azt megelőző 50 évével csak 50 oldalon. Ezt a könyvet kizárólag Darányi kormányfői tevékenysége miatt volt érdemes megírni – amennyiben nem lett volna miniszterelnök, minden bizonnyal azon történelmi személyiségek közé tartozna, akikről nem indokolt életrajzot írni. 1936 előtti pályafutása során – miniszteri szerepén kívül (1935 januárjától földművelésügyi miniszter volt) – nem volt érdemi szerepe az országos politika alakításában, végrehajtói feladatokat látott el a közigazgatásban vagy a miniszterelnökségen. Kerepeszki ezt az időszakot a köztörténeti keretbe ágyazva mutatja be. Kitér arra is, hogy Darányi Kálmán is azok közé tartozott, akik a tekintély védelmének fontosságát meghatározónak vélték, mert „csakis így lesz a belső konszolidáció lehetséges” (38). A bethleni konszolidáció időszakát is jellemzi Darányi működése Győr vármegye főispánjaként. Darányi következetesen támogatta a miniszterelnök politikáját. A világválság számos következménye közül az egyik Gömbös előtérbe kerülése volt, amellyel párhuzamosan Darányi és Gömbös között szorosabb kapcsolat alakult ki.

A következőkben arra koncentrálok, ami egy életrajz erőssége a köztörténeti munkákhoz képest, hogy főszereplőjük személyiségén és önképén keresztül mutatja be annak döntéseit, motivációját, mit miért tett vagy éppen esetleg nem tett. Szerencsére Kerepeszki Róbert rendszeresen kitér Darányi éle-

a kihívásokra. Kérdés természetesen, hogy más alkalmas lett volna-e erre. Mindenesetre a miniszterelnöki szék birtokosa alkatiilag nem volt arra képes, hogy a kialakult helyzetet sikerrel, de legalábbis a történeknél nagyobb sikerrel kezelje. Ennek alkati és egészségi okai egyaránt voltak: súlyosbodó betegsége is „közrejátszott Darányi utolsó, elhibázott politikai lépéseiben”. A kiegyensúlyozottságra törekvő szerző hozzá is teszi, hogy mindez „nem menti fel az egykori miniszterelnököt a felelősség alól, viszont felhívja a figyelmet kései hibás döntéseinek körülményeire” (127). Betegségének tüneteit a szerző amúgy – a felhasználható források szűkössége miatt – a korabeli filmhíradók alapján mutatta be, ez igen inspiráló példája a rendelkezésre álló források alkalmazásának.

Miniszterelnökségét illetően a történeti kutatások sok mindent tisztáztak korábban. Ezt egészítette ki Kerepeszki Róbert azzal, hogy rámutatott Darányi személyiségének alapvető jellemzőire, arra, hogy ez miként befolyásolta kormányfői tevékenységét. Sajat hibái mellett a személyétől független tényezők eredményeként sem tudott olyan politikát folytatni, amely a jobbratolódás folyamatát meg tudta volna fékezni vagy fordítani.

Turbucz Dávid